

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Ольги Степанівни Мельничук
«Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі
спеціальності 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Актуальність обраної теми дослідження не викликає сумніву з огляду на процеси, які відбуваються в юридичній науці, а також щодо євроінтеграції України, децентралізації влади та управління.

Приріст знань в українській юридичній науці загалом і в галузевих юридичних науках, зокрема, на сучасному етапі їх розвитку відбувається за рахунок формування правових концептів, синергій різних напрямів у праворозумінні та методологічного плюралізму.

Концепт міського права, запропонований О.С. Мельничук у дисертаційному дослідженні, є не тільки сукупністю уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, які виникають у зв'язку з використанням терміно-поняття міське право та характеризують його, а й етапним для досліджень історії права, правової реальності, правової системи тощо. Він концептуалізує знання, отримані історією територіальних громад і самоврядного права, теорією правової реальності, теорією правових систем, конституційним і муніципальним правом. Відтак дисертаційну роботу О.С. Мельничук можна вважати теоретичною стадією дослідження міського права, змістом якої стало теоретичне пізнання суті міського права як правового явища та закономірностей становлення міської правової системи. В результаті сформовано нове теоретичне знання, яке хоч і засноване на емпіричних даних і попередніх теоретичних знаннях предмета, але не є простою сумою, узагальненням емпіричного і теоретичного знання про міське право, а кроком уперед, якісним переходом до нового знання. Тому дисертаційне дослідження Мельничук О.С. є актуальним з позицій розвитку юридичної науки, насамперед теорії та історії права.

Актуальність теми дисертації обумовлена також розвитком поряд з традиційними юснатуралістичним (природно-правовим), позитивістським, соціологічним нового напрямку праворозуміння, який представники одеської юридичної наукової школи називають духовно-культурологічним. За твердженням Е.О. Харитонова та О.І. Харитонової він охоплює більш широкий соціоправовий спектр: філософію, соціологію, ідеологію, психологію, культурологію, догму, історію та інші аспекти права, його дух і сенс. Виокремлення у дисертаційній роботі урбаністичного концептуального підходу як провідного засвідчує не тільки методологічну спроможність автора, а й її наукову позицію в оцінці права в якості явища цивілізації. Звідси ще одна риса актуальності дослідження, пов'язана з євроінтеграційними прагненнями українського народу. Позаяк міське право є однією з історичних європейських цінностей, яка відрізняє європейську правову цивілізацію від інших. Зрештою неперервне існування на українських землях міського права у різних його формах - неспростовний аргумент на користь європейської ідентифікації українців. Європейська цивілізація визнає, що суть феномена права, як явища, котре відображає вимоги цивілізації, не обмежується лише тим, що право нормативно об'єктивує та реалізує ці вимоги, але також воно є чинником самовираження спільнот, творчості, самозростання.

У дисертаційному дослідженні О. С. Мельничук розкрито надзвичайно цікавий аспект буття сучасного права, а саме охарактеризовано особливості міської правової системи. Варто підкреслити, що ця тематика має не лише теоретичну, але й практичну значущість. Як абсолютно справедливо підкреслює автор, ідея міського права безпосереднім чином пов'язана з децентралізацією влади, яка була задекларована як пріоритетний напрям реформ після Революції гідності. І тут слід зазначити, що сама по собі децентралізація влади - абстрактна ідея, реальне втілення якої є надзвичайно складним завданням. Дисертація О. С. Мельничук пропонує цілком конкретну та, як видається, перспективну стратегію реалізації цієї реформи.

Саме тому ідея правової автономії міст проходить червоною ниткою через усю дисертацію. Автор доводить, що сьогодні не державні інституції, а саме міста стають центрами правового, економічного та соціального розвитку. А це вимагає кардинального переосмислення усталених теоретичних конструкцій, в яких існування права прямо або опосередковано зав'язане на існування держави.

Отже, постановка в дисертації проблематики сучасного виміру міського права, безумовно, є актуальною. Це пов'язано, передусім, із тим, що типово міське право розглядається в контексті історико-правової науки, і питання його існування як елемента сучасної правової реальності не ставиться. Це не лише підкреслює самобутність та оригінальність дисертаційного дослідження О. С. Мельничук, але й показує, що ідея просторової локалізації права заслуговує на глибоке теоретичне осмислення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. При характеристиці представленої докторської дисертації варто передусім звернути увагу на те, наскільки скрупульозно та поважливо автор ставиться до методологічної сторони досліджуваної проблематики. У першому розділі послідовно, логічно та у нерозривному зв'язку з предметом дослідження показано зміст герменевтичного та феноменологічного (с.с. 29-32), аксіологічного (с.с. 33-35), системного (підрозділ 3.1) підходів у дослідженні міського права. Оригінальною є ідея щодо використання урбаністичного підходу як специфічної стратегії наукового осмислення міського права. Варто наголосити на тому, що з точки зору вираження в дисертації авторського підходу до досліджуваної проблематики, автор фактично будує власну методологічну модель, яка дозволяє їй не лише показати системні закономірності, пов'язані з розвитком міського права, але й розкрити нові грані сучасного права в цілому. Така новаційність в розгортанні методологічної бази дослідження зумовила релевантність та обґрунтованість більшості висновків автора.

Особливо слід відзначити системну спрямованість дисертації, що знайшло своє вираження у застосуванні системного методу у вигляді загальної параметричної теорії систем. Про це свідчить, зокрема, прагнення розглядати міське право саме як правову систему. Застосування загальної параметричної систем в юридичних дослідженнях, хоча й зустрічалося раніше, але не в такому розгорнутому та фаховому вигляді. Таким чином, методологічна частина дисертації справляє враження з точки зору поєднання в ній здобутків як класичної, так і неklasичної парадигми юриспруденції, що рівною мірою представлені на концептуальному та інструментальному рівні методології дисертації.

Звертає на себе увагу також перелік використаних автором джерел, релевантність якого потребам дослідження, як відомо, є важливою запорукою обґрунтованості отриманих результатів та висновків. Автор опрацювала 574 джерела, серед яких представлені праці не лише юристів, спеціалістів у сфері теорії та історії права, а також муніципального права, але й урбаністів, соціологів, економістів, політологів тощо, що дозволяє зробити висновок про справжній міждисциплінарний статус представленої дисертації.

Новизна положень та висновки дослідження відповідають вимогам, що висуваються до докторських дисертацій. Слід окремо зупинитися на тих аспектах новизни роботи, які варті обговорення.

Автором уперше надано сучасне розуміння міського права, яке базується на ідеї правового плюралізму та існує в недержавній формі як продовження міської культури, правосвідомості городян, і має самостійне інституційне вираження у міській правовій системі. О.С. Мельничук формулює такий висновок на основі тези про історичний поступ міського права на шляху до оформлення як недержавного, самовідновного компоненту правової реальності, про що свідчать положення підрозділу 1.3 (зокрема на с.с. 52—53). При цьому аргументовано показано ціннісно-нормативну складову сучасного міського права, що дозволяє стверджувати про те, що в

представленій роботі знаходять своє відображення ідеї одеської школи загальнотеоретичної юриспруденції.

Заслуговує на увагу позиція автора щодо урбаністичного підходу як складової методології правового пізнання, який використано задля характеристики нерівномірності правового впливу та формування особливих міських просторів, в яких кількість та характер правових комунікацій зумовлюють неоднаковість у сприйнятті правових норм та цінностей. О. С. Мельничук підтримує оригінальну тезу неklasичної філософії права про нерівномірність правового впливу в межах одного суспільства, яка пропонується, наприклад, А. В. Поляковим, С. І. Максимовим та іншими авторами. Але при цьому слід відзначити ту обставину, що дисертантка є переконливою в тому, що така нерівномірність правового простору виражається в просторовій диференціації права (с.с. 19-21), яка у свою чергу призводить до формальної та змістовної локалізації права, що, власне, і породжує передумови для розвитку міського права у сучасному суспільстві.

Автором дисертації надано визначення міського права як ціннісно-нормативної та регулятивної системи, що встановлює і закріплює суб'єктивні права, законні інтереси та юридичні обов'язки міських жителів, а також містить систему правових засобів і процедур, за допомогою яких здійснюється міське адміністрування (с. 68). Як уже зазначалося вище, таке визначення тяжіє до концепції ціннісно-нормативного праворозуміння, яке розробляється в одеській правничій школі. Звісно, якщо вийти за рамки цього підходу, пропонується дефініція стане вразливою. Однак складно відмовити автору в її прагненні бути методологічно та концептуально послідовною протягом усього дослідження.

Одним із надбань дисертації є те, що автором виявлено напрями та характер впливу міст на фрагментацію та інституціоналізацію державного простору та здійснено центр-периферійний аналіз державного простору, у якому концентрація ресурсів в урбанізованих центрах є найбільш перспективним варіантом регіонального розвитку, і на цій основі

запропоновано новий аспект типології сучасної держави шляхом виділення моноцентричних та поліцентричних держав. Ця оригінальна ідея виходить за рамки власне юридичного дискурсу та стосується також проблематики організації політичного та економічного простору. Як справедливо підкреслює О. С. Мельничук, «моноцентричність чи поліцентричність державного устрою має визначатися не в площині нормативно-правового закріплення, а шляхом функціонування реальних каналів зв'язку між центрами в їх ієрархії» (с. 114).

Автором виявлено два аспекти інституціоналізації міського права: у вигляді міської правової системи та правової системи міста. Зокрема, як підкреслює дисертант, правова система міста формується у процесі інституціоналізації міського правового простору, коли в межах міста формуються особливі правила поведінки, які отримують нормативно-правове закріплення та соціальне визнання (с. 137), тоді як міська правова система існує як правова система міста, що вийшла за межі його правового простору, і використовується як зразок для побудови правових систем інших міст (с. 138).

О. С. Мельничук здійснила характеристику міської правової системи на основі виокремлення п'яти її підсистем: суб'єктної, нормативної, інституційної, комунікативної та ідеологічної, кожній з яких присвячено окремий підрозділ розділу 4. Так, аналіз суб'єктної складової міської правової системи привів дисертанта до висновку про те, що зміст спеціального правового статусу городянина, пов'язаний з його правами, обов'язками, законними інтересами, їх гарантуванням тощо визначається нормативно-правовими положеннями правової системи конкретного міста (с. 191). Детальний розгляд нормативної складової міської правової системи дозволив розділити внутрішні та зовнішні джерела міського права (с.с. 213—224). Комунікативні та інституційні аспекти міської правової системи пов'язані автором з оформленням типів соціальних зв'язків між городянами та муніципальними структурами. Феноменологія міської правової культури,

на думку дослідниці, розкриває специфіку ідеологічного блоку міської правової системи.

Слушним слід визнати уточнення існуючої класифікації правових статусів міст в Україні. Автором, зокрема, доведено, що існує три статуси міст: загальний, спеціальний та винятковий (с. 214—215). О. С. Мельничук також уточнила та удосконалила значну кількість сучасних загальнотеоретичних положень, що стосуються, наприклад, співвідношення понять «право» та «правова система» (с.с. 128-131); розвинула ідеї ціннісно-нормативного праворозуміння; значно посилила своїми висновками теорію правового простору, яка сьогодні перебуває на стадії становлення.

Можна стверджувати, що за сукупністю положень, які становлять наукову новизну представленої дисертації, вона дійсно відповідає рівню докторського дослідження, оскільки пункти новизни, наведені в роботі, стосуються практично усіх актуальних сфер сучасної загальнотеоретичної юриспруденції.

Матеріали дослідження всебічно викладені у 4 монографіях (2 з яких індивідуальні та 2 - колективні), 21 статті у наукових фахових виданнях (5 з яких - у зарубіжних періодичних наукових виданнях), а також у 27 інших публікаціях. Окремі положення дисертації обговорювалися на 23 конференціях (у тому числі 2 закордонних), що свідчить про належний рівень апробації її результатів і висновків.

Вирішення наукової проблеми. У дисертації вирішено актуальну наукову проблему, яка полягає у формуванні загальнотеоретичної концепції міської правової системи як особливого аспекту правової реальності сучасної України, характеристиці специфіки її становлення, розвитку та нормативного забезпечення. За своїм масштабом та значенням для науки теорії держави і права ця проблема відповідає рівню докторської дисертації.

Результати дослідження можуть використовуватися у: науково-дослідній сфері - для поглиблення уявлень про сутність та зміст правової системи, її співвідношення з іншими правовими феноменами, аспектів та

напрямів її інституціоналізації у сучасному суспільстві; для подальших досліджень у сфері аналізу міського права в Україні, зокрема, виявлення специфічних рис та пріоритетних напрямів розвитку правових систем українських міст; для з'ясування характерних тенденцій розвитку міського права та міських правових систем у глобальному масштабі; навчальній роботі - для удосконалення курсів «Теорія держави і права», «Проблеми теорії держави і права», «Методологія юридичної науки», «Муніципальне право України», «Історія держави і права України», а також для впровадження спеціальних курсів «Міське право України», «Міське адміністрування»; правотворчій сфері - для розробки цілісної концепції децентралізації державної влади в Україні та її належного впровадження з урахуванням характерних особливостей процесів урбанізації українського суспільства; для удосконалення законодавства у сфері місцевого самоврядування, зокрема, з метою надання більшої автономії містам як центрам економічного, політичного та правового розвитку; для розробки програмних та регуляторних актів у сфері правового статусу міст в Україні; для розробки нових законодавчих та підзаконних актів у сфері урбанізації.

Зауваження за змістом дослідження. Незважаючи на те, що аналізована дисертаційна робота є завершеним та якісним дослідженням, не можна не звернути увагу на окремі її недоліки, а також ті аспекти, які потребують додаткової аргументації від автора.

1. Як для дослідження, яке має назву «Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження», в роботі напрочуд мало уваги приділяється аналізу правових систем українських міст. П'ятий розділ дисертації містить огляд, що стосується лише Києва, Львова та Одеси, чого вочевидь замало для представлення всього різноманіття інститутів міського права, що формуються або вже сформувалися в нашій країні. Очевидно, доречним автору було звернути увагу на особливості міського права Харкова та Дніпропетровська, звернутися до тих міст, які мають тривалі традиції міського права, наприклад, Чернівців. Це не лише дозволило б виглядати

дисертації більш вигранно з точки зору представленого в ній емпіричного матеріалу, але й заповнити ті прогалини в аргументації деяких положень дисертації, які лишилися непідкріпленими фактами (наприклад, щодо міських правових традицій, яким приділено недостатньо уваги на с.с. 268-284).

2. Дисертанту слід було посилити історичну складову дослідження, без якої деякі його аспекти виглядають дещо ідеалізованими. Звісно, у цілому можна погодитися з загальною схемою, яку пропонує автор на с.с. 45-52, відповідно до якої інститути міського права пройшли довгий шлях від середньовічного міського права через його розчинення в публічному праві національних держав до сучасної інституціоналізації внаслідок становлення плюралістичного права. Однак з точки зору історії міського права ця схема виглядає дещо спрощеною, адже не всюди в Європі міське право потрапило в полон етатизму через централізацію державного простору. Так само не всюди муніципальне право варто розглядати під кутом зору, запропонованим О. С. Мельничук. Плюралізм характеризує не лише сучасне міське право, але й історію його розвитку, що, як видається, не повною мірою враховано автором дисертаційної роботи.

3. Можна поставити під сумнів авторську ідею щодо міського правового простору як субстратної характеристики міської правової системи, що представлена у підрозділі 3.3. У цілому логіка О. С. Мельничук зрозуміла: міське право повинно мати певну матеріальну основу, на щось спиратися, у протилежному випадку воно буде нічим іншим як теоретичною конструкцією. Однак просторова ідентифікація навряд є переконливим варіантом розв'язання цієї проблеми. Очевидно автору варто було більше уваги приділити і первинним елементам права, які становлять його матеріальну основу, зокрема, правовідносинам. Незважаючи на те, що підрозділ 4.4 «Комунікативна складова міської правової системи» містить деякі судження та приклади міських правових відносин, їх слід було пов'язати з субстантивною характеристикою міської правової системи, оскільки

правовий простір є на сьогодні занадто невизначеною теоретичною конструкцією, щоби на її основі вибудовувати концепцію міського права.

4. Віддаючи належне ґрунтовній джерельній базі дисертаційного дослідження О.С. Мельничук, неможливо не помітити її акцент на англомовній та російськомовній літературі, яка переважно презентує досягнення англійської, американської та російської юридичної науки. Водночас проблематику дослідження у всій багатогранності (постановка проблеми, її історіографія, відповідність моделі самоврядування тощо) неможливо уявити без провідних німецьких учених. Німецька наукова школа міського права, сформована і концептуально і інституційно має тривку наукову традицію. Зокрема, заслугою братів Гумбольдтів, фон Ріттера, Каппа, Лампрехта залишається запровадження в науковий обіг теми часової та просторової структури емпіричних історій. А Райнґарт Козеллек став фундатором просторового та історико-понятійного підходів, які корелюють з урбаністичним підходом автора дисертації.

Чималі досягнення в науковому аналізі міського права має польська юридична наука, передовсім історико-правова та теоретична. Зокрема, історію міського права на українських землях важко уявити без наукових праць О. Бальцера, Х. Ходинецького, А. Чоловського, Ф. Буяка, Ю. Бардеха та багатьох інших. Історико-правовими та актуальними проблемами міського права займаються сучасні польські науковці Х. Мадуровіч-Урбанська, Я.М. Малецькі, А. Яначек, а також ряд інших науковців.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Однак в цілому, висловлені зауваження не впливають на високу позитивну оцінку дисертаційної роботи О. С. Мельничук, а здійснений дисертантом творчий пошук заслуговує на безумовну підтримку. Рецензована дисертація вирішує конкретну й значиму науково-прикладну проблему, містить низку раніше не захищених положень, які є особистими здобутками автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку теорії права.

Зміст дисертації у встановленому нормативними актами обсязі та формі відображений в авторефераті.

Результати кандидатської дисертації О. С. Мельничук «Право і держава у концепції правосвідомості І. О. Ільїна» в докторській дисертації жодним чином не використовувалися.

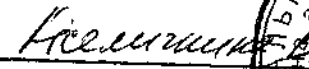
Вищезазначене дозволяє визнати дисертацію «Міська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор - Мельничук Ольга Степанівна - на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Національної академії прокуратури України,
заслужений юрист України

 Е. П. Киселичук

Підпис

Начальник відділу
документального забезпечення

"12" 04 2016 року

